

Největší čs. rarita 50/50 – jak poznat její pravost

Únorové číslo Filatelie přineslo na obálce vyobrazení největší rarity v bezmála stoleté historii naší známkové tvorby, v podstatě jediné uznávané bez výhrad i mezinárodně, chybotisku 50/50 h Doplatit z roku 1927. Ze zvětšené reprodukce její přední i zadní strany měli čtenáři zkusit rozpoznat, zda jde o pravý přetisk, nebo jeho padělek.

FRANTIŠEK BENEŠ

Šlo o zajímavou hádanku, uveřejněnou navíc po delší době, takže se sešla pěkná řádka odpovědí, s nimiž je zajímavé se seznámit.

Co na to čtenáři

Valter Procházka, Praha 5: „Podle mého názoru se jedná o **padělek**. Vycházím z reversu předmětné známky, na kterém je zkušební značka filatelistického znalce, který potvrzuje, že se jedná o pravý přetisk. Značka je chybně otisknutá, a kdyby ji otiskl skutečný znalec, tak by ji nikdy nemohl takto umístit. Zkušební značka na reversu razítkované známky s přetiskem musí být umístěná v pravém dolním rohu. Kromě toho je rozhodující i směrování podpisu (značky) znalce, zda zdola nahoru nebo obráceně shora dolů. To však posoudit nemohu, neboť kterého znalce je značka, zcela určitě zfalšovaná, jsem nepoznal. Při této příležitosti mě dovoluňte vám poděkovat za obsah a kvalitu časopisu Filatelie, vydávaného s velkou profesionalitou.“

Martin Černý, Praha 82: „Známka vyobrazená na obalu Filatelie č. 2/2016 vypadá na první pohled jako pravá. Většina padělků je zhotovena jednoduchým zakrytím první číslice u přetištěné známky hodnoty 150 hal, ale to je dobře k poznání, protože nuly u hodnot 50 a 150 jsou odlišné. To není tento případ. Písmena přetisku Doplatit odpovídají pravým, nesou vady, podle kterých lze přetisk obvykle rozpoznat. Horní část písmene A je seříznutá, u písmene P je nepravidelný oblouček, tak jak je to u pravého přetisku. Na několika místech se ale přetisk drobně odlišuje, jedná se o vykousnutí v číslici „5“ vlevo pod horním obloučkem, horní T má navíc barvu pod horním břevnem vlevo, chybí barva v písmeně I dole. Ale tento přetisk podobné drobné vady má. Otisk razítka odpovídá, protože datum použití známky je počátkem ledna a v Praze, jako u skutečných chybotisků (které jsou všechny použité v Holešovicích, v Praze 14). Zajímavé je, že vnější oblouk razítka je poněkud rozmazaný, zatímco vnitřní ne. Otisk razítka, který prosvítá na druhé straně známky, se zdá být u vnějšího oblouku mezi písmeny R a A v nápisu PRAHA) nepravidelný. Ale proč vůbec prosvítá razítko na druhé straně známky? To je velmi divné, to u pravých známek není. Zajímavé je rovněž zoubkování známky. I když co do počtu perforačních otvorů odpovídá, známka má zoubkování jaksi nepravidelné. Některé perforační otvory jsou více hluboké oproti jiným, celé zoubkování působí značně neuspořádané. Na prvním obrázku na pravé straně 4. otvor zdola, či v horní řadě 5. otvor zleva je proti dalším otvorům výrazně hlouběji v obrazu známky. První otvor zprava dole je zase proti dalším příliš mělký. Na základě výše uvedeného zoubkování se domnívám, že známka **pravá není**.“

Jiří Schäferling, Praha 9: „Ačkoliv se jako sběratel nespecializuji na přetisky výpočetních vydání doplatných známek, ale na PC 1919 a SO 1920, byl jsem vaší hádankou potěšen a zaujat, neboť který český filatelista by se nezajímal o naši nejatraktivnější známkovou raritu. Již při zběžném pohledu na vyobrazený exemplář je patrné, že se jedná o přetisk na pravé známce, tedy že se nejedná o padělek vzniklý zamalováním číslic 1 u hodnoty 150/150 zejména proto, že číslice jsou stínované a 0 široká. Přetisk na vyobrazeném exempláři vykazuje řadu odlišností od běžného tvaru. Jedná se zejména o levou číslici 5 (v její horní části výštipky, v dolní zakulacené zakončení), odlišný tvar písmena I a zobáček na levé straně příčky horního písmene T. Jelikož nemám dostatek srovnávacího materiálu, nejsem schopen posoudit, zda či které z těchto odlišností jsou příznaky falešného přetisku nebo případné napodobeniny deskových vad. O tom, že se jedná o falešný přetisk, jsem si jist z následujícího důvodu. Otisk razítka na zobrazeném exempláři není otiskem pravého razítka pošty Praha 14, kterým byly známky z chybotiskového archu opatřovány. Rozdíly mezi otiskem pravého razítka a otiskem na předmětném exempláři vyniknou zejména jeho porovnáním s otiskem na známce č. 15 Chudobova seznamu (viz Filatelie 9/2013). Na připojeném obrázku, je jasně patrný rozdíl ve vzdálenosti dolních částí písmen A a H v Praha (u originálního otisku menší) a také rozdíl tlouštěk čar písmen (u originálního otisku silnější). Fragment falešného otisku spíše připomíná fragment otisku tehdejších razítek pošty Praha 1. Jelikož pravé chybotisky 50/50 byly vyexpedovány na poštu Praha 14 a byly tedy opatřeny razítkem tohoto p.ú., což u předmětu vaší hádanky není splněno, jedná se zcela jednoznačně o **falzum** chybotisku. PS: Byla by to ale bomba, kdyby to bylo pravé. Přeji vám hodně úspěchů ve vaší redaktorské práci a nám čtenářům hodně takových dalších hezkých hádanek.“

Vladimír Feldmann, Č. Budějovice: „Je to **padělek**, protože přetisk překrývá razítko, u pravé známky by to muselo být obráceně, otisk razítka by musel jít přes přetisk.“

Jaroslav Borůvka, Jaroměř: „Dobrý den, nedá mi to, a tak Vám zasílám svůj názor na nález známky 50/50 (F 2/16). Především, že se touto problematikou nezabývám, svůj úsudek posílám pouze na základě logických úvah (bez měření a hlubšího studování problematiky), takže se u následujících řádků možná i docela dobře zasmějete.“

Líc. 1. Vlastní známka: bezpochyby pravá, bez tří zoubků, specialisté knihtiskaři by asi byli schopni určit desku i archové pole. 2. Razítková barva standardní, nemusí být originální, to se ale dá laboratorně zjistit. 3. Razítko: kovové, datum 5. 1. odpovídá době používání chybotisků, zda pravé nebo zcizené neumím posoudit, chybí mi informace. 4. Otisk razítka je mírně deformovaný, lze předpokládat, že ruka razítko držíci docela silně známku 'trefila' zprava (byla-li známka umístěna hlavou vzhůru) v oblasti písmen přetisku 'PLAT', předpokládal bych, že podle rozmazání kruhu razítka v tomto místě byl podklad známky při razítkování silnější (třeba dopis). 5. Vlastní přetisk má v porovnání s běžnou známku (porovnával jsem se známku 20/50) některé drobné odchylky (vykoušená první 5 pod vlaječkou, horní T s kapkou barvy pod horní příčkou, nedotisk písmene l a pod.), které mohou být způsobeny zhotovitelem padělaného razidla přetisku ale i nedokonalou technikou tisku přetisku, délka i šířka porovnáním se však pouhým odhadem jeví jako stejná. V každém případě byl na známku přetisk natištěn dříve, než byla známka razítkována. Barvu přetisku lze z reprodukce těžko posuzovat, ale jeví se jako odpovídající, více by řekl její rozbor. Tvary písmen a číslic (především spodní oblouky číslice 5) jsou, v porovnání s originálním přetiskem, dá se říci totožné. Rub. 1. Protažení od razidla přetisku není viditelné, což je u smytých známek běžné. 2. Razítko. Prosvítající razítko po obvodu mírně zdeformované jeho silnějším orážením na známku, obvodový kruh přerušovaný v místech písmen přetisku (svědčí o orážení razítka přes písmena přetisku). 3. V pravém horním rohu rubu známky poznámka fialové barvy. Dle mého názoru může jít o pozůstatek poznámky inkoustovou tužkou na podkladu, ke kterému byla známka přilepena, a při smývání došlo k jejímu přenesení na rub známky. Jako pravděpodobnější bych však viděl, že se jedná o otisk razítka (pravý horní roh může být otiskem podkladu rohu jeho obvodu) majetnické nebo obchodnickovy značky (pro znalce to může být důležitý markant, říkající něco o době nebo lidech se známku nakládajících). Závěr: V dnešní době a za dnešní úrovně techniky je možné vyrábět padělky vysoké nebezpečnosti. Pro tak drahou raritu, jakou 50/50 je, by se nějaký ten peníz na náklady za výrobu co možná nejdokonalejšího padělku jistě vyplatil. Dnešní znalci ale mají též techniku a znalosti, která oddělení zrna od plevele umožňuje s poměrně velkou jistotou. Nepatřím do žádné z těchto skupin, proto můj výrok je zcela laický a možná nepřesný. Osobně si myslím, že se jedná o **pravou** známku. K tomuto závěru, který se mi vyslovuje lehčeji, protože nemám žádnou zodpovědnost profesní ani ekonomickou, mě vedou tyto laické úvahy: A) V případě padělání by padělatel musel na smytou originální známku (k výrobě padělku by si asi vybral známku kvalitnější, ne takovou, které chybí 3 zoubky; jestli jde o padělek, pak je padělatel až d'ábelsky rafinovaný a nebezpečný, na nějakém tom statisíci mu nezáleží, ale na druhou stranu by nějaký ten statisíc vydělal, padělají se i levnější věci) umístit přetisk i razítko. B) V případě, že se jedná o padělek, muselo by se jednat jak o padělek vlastního přetisku, tak i o padělek razítka nebo použití zcizeného poštovního razítka a zřejmě i použití neoriginální razítkové barvy. To se mi ze zobrazení nezdá

pravděpodobné. C) Také bych nepředpokládal, že padělatel by na svůj výrobek 'bouchnul' razítko tak silně až došlo k zdvojení otisku jeho obvodu. Tolik v krátkosti, jsem velmi zvědavý na Váš článek v březnové Filatelii, už se těším!"

Hana Müllerová, Tišnov: „Myslím si, že známka 50/50 na obálce Vašeho časopisu může být **pravá**. Pokusím se objasnit proč. Umístění nezřetelné značky (znalecké, nebo jiné?) na rubu odpovídá známce s přetiskem, zoubkované, razítkované a mírně poškozené (chybějí zoubky v levé horní třetině perforace). Proto je značka posunuta směrem nahoru. Samotný přetisk 50/50 Doplatit má správnou barvu (fialovou až černofialovou, kovově lesklou), přesné změření jeho rozměru však kvůli zvětšení obrazu známky postrádá význam. Rozhodně se nejedná o už popsaný padělek přetisku; všechny písmena a číslice mají v zásadě správný tvar a na pohled se neodlišují od vyobrazení přetisku pravých. Znáмка je správně poštovně upotřebená, protože všechny dosud objevené kusy byly použity ke svému původnímu účelu a mají razítko pošty Praha (14). Z data se dají vyčíst den a měsíc, tedy 6. I. Také tento údaj souhlasí, dosud nalezené kusy byly použity během prvního týdne roku 1928. I když má známka mírně poškozené zoubkování, jedná se nepochybně o hezky zachovalý kus bez výrazných skvrn a stop po nálepce. Dokážu si představit, jak po desetiletí někde ležel nepovšimnut v obálce a čekal na svého šťastného objevitele. Teď jen abych se nemýlíla a známka byla skutečně pravá! Děkuji za Vaši hádanku, moc se mi líbila, pokračujte v tomto duchu, prosím!"

Tomáš Fijala, Jirkov: „Dle mého úsudku sběratele je předložená známka **FALSUM**, ke škodě sběratele. Chybí mi hlavní rozpoznávací znaky, které již byly dříve ve Filatelii popsány. Především druhé písmeno T v Doplatit nemá charakteristické znaky – nemá ten klasický tvar. Dále přetisk nemá fuláž, je příliš dobře centrován. Další věcí je to, že na známce není ani jedna znalecká značka, pravda, namítnete, že by být nemusela, ale já si myslím, že kdyby byla pravá, tak jich je tam spousty... I ta barva přetisku je taková divná. Jsem zvědav na názor znalce, možná se nebudeme mýlit.“

Tomáš Amler, Kyjov: „Určitě se nejedná o známku 50/150 h, kde by se padělatel snažil zakrýt hodnotovou číslici 1 v 150 h. Přetisk je proveden na pravé, ale již razítkované známce č. 155. Přetisk by měl být **padělek**, i když jak postavení písmen tak i číslic je uděláno ve velmi dobré kvalitě, až mě to svádí k úsudku, jestli náhodou není **pravý** (musel bych vidět originál). Na Exponetu je vystaven jednorámový exponát 1927 IV. výpočetní vydání (ev. číslo 714, není aktualizovaný). Na listu 14 (Hromadné zúčtovací doklady pošty) je velmi podobná výrobní vada přetisku v písmenu T. Silně pochybuji, že by se padělatel (podle reprodukce známky z časopisu) soustředil na tuto výrobní vadu v přetisku.“

Antonín Ráčil, Bystřice nad Pernštejnem: „S radostí jsem uvítal, že opět pokračujete se soutěžími. Co se týká legendárního chybotisku 50/50 vyobrazená známka je **falzum**. Patrně je to na nedotisku barvy u levé 5 a l ve slově Doplatit (asi místo kovové raznice použita guma). I druhé T vykazuje deformaci. Též barva přetisku vykazuje odchylku (prosvítá modrá).“

Ohlasů přišlo více (za všechny jejich pisatelům děkujeme), v podstatě s obdobnými postřehy a argumenty. Na ty se teď blíže podíváme a pak přikročíme k vlastnímu znaleckému zkoumání.

Reakce na ohlasy

Jak vidíte, odpovědi, které jsme obdrželi, obsahovaly mnoho postřehů a argumentů, k nimž se teď obecně vyjádříme. Cílem přitom *není zjištění pravosti* zkoumané známky (to si necháme na další kapitolu), ale shrnutí obecně platných zkušeností a poznatků, které lze použít při studiu i dalších známek různých emisí.

Nejvíc připomínek se týkalo **razítka**. Je otištěno **pod přetiskem**, nebo **na něm**? To není z pouhé fotografie tak snadné poznat, proto je dobré věnovat pozornost i zadní straně známky. Olejová barva na kovová razítka

totiž snadno prosáknou do papíru, samozřejmě nejvíce v místech, kde není proveden tisk, malou překážkou je vrstvička knihtiskové barvy v místech obrazu známky a nejhůře se razítkové barvě proniká do papíru v místě přetisku – což se v našem případě na zadní straně známky projevilo jako přerušení nebo zeslabení plochy razítkové barvy prosáklé na zadní stranu známky.

Nejdůležitější je však samozřejmě posouzení ze strany přední, kde razítková barva snáze ulpí na nepotíštěných místech, ale i na místech obrazu známky, kde se dobře naváže na povrch slabé vrstvy barvy knihtiskové. Jiná situace je v místě přetisku, jehož barva je výrazně silnější a její povrch není vhodným podkladem k „ukotvení“ barvy razítkové. Při pohledu z přední strany se snadno může zdát, že otisk razítka ne-

pokračuje přes přetisk (který je navíc velmi tmavý), ale končí na jeho okraji výrazně ohraničeném fuláží, resp. prochází pod ním. Známkou je proto třeba prohlížet šikmo proti světlu (nejlépe dennímu), nakloněnou asi na 45°, kdy můžeme pozorovat, zda je lesk přetisku v místě linie razítka přerušen, protože se tu nachází slabá vrstva černé razítkovací barvy. V našem případě tomu tak je, což znamená, že razítko bylo otištěno na známku později, než přetisk.

To samo ale ještě není důkazem jeho pravosti – padělatel samozřejmě mohl použít nerazítkovanou známku (je běžná, a tedy levná), opatřit ji padělaným přetiskem a poté padělaným nebo odcizeným razítkem (těch se v soukromých rukách dodnes nachází řada, což je téma, které by si rozhodně zasloužilo samostatný článek).

Pokud jde o **prosvítání** razítka na zadní stranu známky, které se podle některých čtenářů na jiných exemplářích nevyskytuje, není možné vycházet z jejich pouhých vyobrazení – většinou jde o reprodukce reprodukcí, kdy mohou být slabší detaily zadní strany kopírováním potlačeny, i když se na známce ve skutečnosti vyskytují. Dobře je to vidět na obrázku známky

č. 4 (podle seznamu J. Chudoby) ve F 10/2013 na s. 13, nebo nově doloženého exempláře vyobrazeného ve F 11/2013 na s. 15, na nichž je znatelné částečné prosvítání razítka, které je ve skutečnosti v obou případech dokonce ještě výraznější.

Důležité je samozřejmě zjištění, zda se na známce nalézá razítko **odpovídající pošty**, na níž byly zkoumané známky používány (v našem případě Praha 14; u známek 30 h Hradčany fialová nezoubkovaná Janské Lázně - a mohli bychom uvést řadu dalších případů). Při zodpovídání této otázky se však není možné soustředit jen na jeden srovnávací otisk, vždy je třeba zkoumat, kolik na příslušné poště bylo v danou dobu používáno razítek, vyhledat jejich otisky, zjistit, zda a jak se mezi sebou liší a srovnání provádět s nimi.

Pokud jde o částečné **rozmazání** otisku razítka, lze jej vysvětlit více způsoby. Nejpravděpodobnější příčinou je způsob otiskování, jak jej prováděl pracovník pošty – pokud plocha razítka nebyla rovnoběžná s plochou obálky (tedy držel razítko trochu nakloněné), byl otisk proveden zčásti smykově - v místě prvního dotyku razítko mírně sklouzlo po podkladu a teprve poté se otiskl jeho zbytek. Roli samozřejmě hraje i podklad, na němž byl otisk prováděn – pokud je nerovný (například se pod jeho částí nacházel okraj přeloženého papíru, tedy vloženého sdělení), příslušná část razítka se může otisknout rozmazaně.

S tím úzce souvisí zjištění, zda se na otisku nacházejí projevy **poškození** razítka – ta totiž mohou být skutečná (například vzniklá v průběhu používání), nebo zdánlivá (v důsledku otištění). V prvním případě může jít o důkaz jeho pravosti, ale i o varovný signál, že něco není v pořádku. K formulaci závěru je třeba shromáždit srovnávací otisky stejného razítka, nejlépe na běžné korespondenci (nebo na ústřízcích a výstřízcích ze skartu), jejichž získání lecky vyžaduje značné úsilí. V době internetu si však můžeme pomoci studiem materiálů na Exponetu, na stránkách aukčních firem či v obchodních nabídkách Aukro, Ebay, Delcampe a dalších. Je samozřejmě, že srovnávat musíme otisky *stejně*ho razítka (tedy včetně rozlišovací značky), pokud možno provedené ve stejné době.

Pro úplnost poznamenejme, že konkrétní denní poštovní razítko mohlo používat **více pracovníků** pošty, kteří je otiskovali různým (pro ně třeba i charakteristickým nebo naopak nahodilým) způsobem – silně, slabě, ve standardní poloze nebo různě pootočené, k namáčení mohli používat různé polštářky, což se projevuje tmavší nebo světlejší barvou (podle podílu pigmentu), obsahující více nebo méně oleje (tedy s různou schopností zasáknout do papíru), podložku pod zásilkami měli tvrdší nebo měkčí ... prostě i tohle všechno není možné při formulaci závěrů pominout.

Dalším významným tématem ve vašich dopisech je samozřejmě samotný zkoumaný **přetisk**. Na vyobrazení je vidět, že se na něm nacházejí více i méně výrazné **vady a odlišnosti**, které někteří pisatelé považovali za znaky pravosti, zatímco jiní na jejich základě dovodili, že jde o padělek. Obecně lze říci, že výskyt nebo naopak absence vady či odlišnosti sama o sobě není ještě důkazem jednoho ani druhého závěru. Jednotlivé znaky je třeba posuzovat v souvislostech a

není možné zapomenout, že rafinovanější padělatel je na svůj výrobek může umístit s cílem zmást sběratele a třeba i znalce.

Proto je třeba pečlivě zkoumat i **barvu** přetisku, a to nejen její odstín, ale i podobu jejího povrchu a vůbec způsob tiskového provedení (včetně přítomnosti nebo absence fuláže). To nám samozřejmě neumožní pouhé vyobrazení, prohlédnout je třeba samotnou známku.

Naproti tomu i na reprodukci si můžeme všimnout **nedotisků**, a to jak v okrajích, tak v ploše přetisku, a porovnat je s jinými známkami stejné hodnoty (tedy 50/50), reprodukovány v literatuře, aukčních katalozích, na internetu, vystavených v Poštovním muzeu, na výstavách apod., a samozřejmě i s běžnými exempláři (v našem případě s přetisky 50 h na hodnotách 20 a 150 h).

Zmíněno bylo rovněž **zoubkování**, jehož podoba je důležitá v případě, že je charakteristická pro některou skupinu pravých známek (například zcela pravidelné nebo naopak silně nepravidelné rozmístění perforačních otvorů, jejich čistě nebo naopak značně nečisté provedení /v důsledku stavu perforačních razníků – opotřebovaných, nebo čerstvě zbroušených/, podoba otlaků na okrajích otvorů apod.). Příkladem jsou prozoubkované dolní okraje známek Londýnského vydání 1945, u nichž musejí obě svislé řady odpovídat příslušnému místu obráceně postupujícího perforačního hřebene, jak se projevil na známkách. V našem případě však posouzení odlišností provést nemůžeme, protože nemáme k dispozici jiný exemplář chybotisku 50/50, o němž bychom věděli, že pochází ze stejného sloupce, jako zkoumaná známka (tedy byl zoubkovaný stejným polem perforačního hřebene), nebo alespoň ze sloupce sousedního, tedy vlevo nebo vpravo, což by nám umožnilo porovnat alespoň perforaci na levé, resp. pravé straně.

Na zadní straně vyobrazené známky se nachází klikatá fialová čára, kterou někteří pisatelé považovali za otisk **značky** (znalecké nebo majetnické – pro úplnost dodávám, že by mohlo jít i o značku obchodníka), jiní za otisk **poznámky** provedené na podkladu (nejspíš obálce dopisu) pod známkou. V tuto chvíli se nezabýváme zjištěním, oč ve skutečnosti jde (o to se pokusíme v další kapitole), ale podíváme se na možnost, že jde skutečně o otisk značky. Pokud by to byla značka majetnická nebo obchodnická (obojí se v minulosti hojně používaly), její poloha není nijak určena a z praxe víme, že se může vyskytovat prakticky na jakémkoli místě zadní strany. Možná vás ale překvapí, že podobné je to se značkami znaleckými, otištěnými do druhé poloviny 30. let minulého století (prakticky do konce naší první republiky), kdy zjevně ještě nebyl zaveden systém jejich polohy, jak jej známe z pozdějších let. Prakticky všichni znalci činili v té době (Lešetický, Šula, Hirsch, Franěk, Gilbert, Mrňák) proto do jisté doby své značky otiskovali, když ne nahodile, tak každý svým způsobem (Mrňák například do horních rohů známek, Hirsch a Franěk prakticky kamkoli v ploše), a nevyjadřovali tak jejich polohou a orientací ani podobou, ani jakost známky. U tak staré známky, jako je chybotisk 50/50, se proto může stát, že poloha značky nebude odpovídat později zavedenému systému (a dokonce se to přímo u chybotisku stalo,

konkrétně u známky č. 4 v seznamu J. Chudoby, na jejíž zadní straně jsou otisky dvou znaleckých značek, obě z dnešního pohledu v nesprávné poloze – Lešetický vpravo dole, ale vodorovně místo svisle zdola nahoru, a Mrňák vodorovně v levém horním rohu).

Posledním tématem, jímž se někteří autoři odpovědí na hádanku zabývali, je **jakost** posuzované známky. Zazněl názor, že kratší zoubky vlevo nahoře mohou být důkazem pravosti, protože by padělatel přece pro tak drahý padělek použil nepoškozenou známku (která bez přetisku stojí jen pár korun). Praxe ukazuje, že nejde o správnou úvahu, protože padělatelé pro své výrobky použili často známky poškozené, a to i v případě, že nepoškozená skoro nic nestojí. Příkladem je smuteční aršík A. Zápotocký 1957, s údajným dvojitým tiskem (ve skutečnosti provedeným na kopírce), jehož oba známé exempláře (ověřené a úspěšně prodané za mnoho tisíc velmi pokročilým sběratelům) jsou značně poškozené, byť nepoškozený „výchozí materiál“ lze snadno pořídit za pár korun (více v mém článku Kopírky útočí ve F3/2010). Jakost zkoumané známky – v případě, že k jejímu zhotovení mohl být použit levný exemplář – tedy nehraje při ověřování žádnou roli.

Zkoumání chybotisku

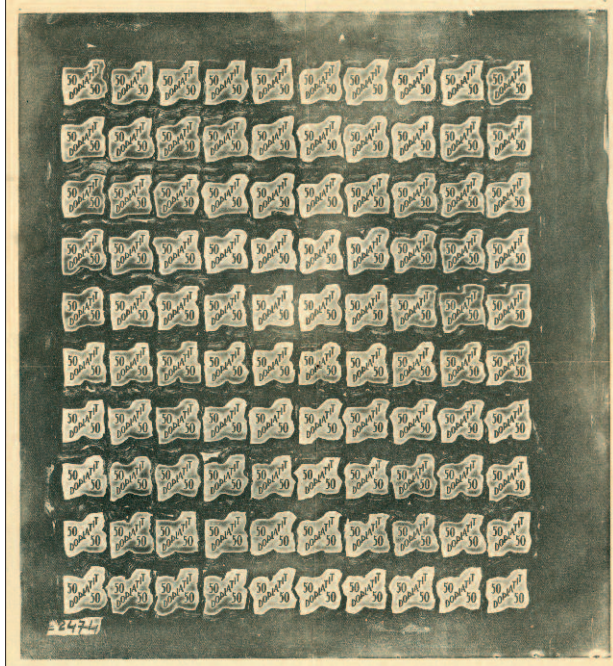
Seznámili jsme se s odpověďmi čtenářů na hádanku o pravosti či nepravosti vyobrazeného chybotisku 50/50 h Doplatit 1927 a konfrontovali je se zkušenostmi ze znalecké praxe. To byl ale jen všeobecný pohled, který nám může posloužit při posuzování pravosti v tomto i jiných případech, nepřináší ale zatím odpověď na otázku položenou v hádance.

Sám jsem se ověřováním pravosti chybotisků 50/50 v minulosti zabýval minimálně. Sice mi jich rukama prošlo několik, obvykle však už byly opatřeny značkami nebo dokonce atesty jiných znalců, takže dalšího vyjádření nebylo třeba. Pokud si správně vzpomínám, ověřil jsem jen dva exempláře, a to na základě podrobného zkoumání, u nějž jsem však vycházel spíše z nahodile získaných údajů (i když jsem měl dobré výchozí podklady, jak si dále ukážeme), systematický přístup k ověřování téhle známky však chyběl. Nenalezl jsem ho ani v literatuře a článcích jiných znalců, z čehož jsem dovodil, že není vyloučeno, že i oni u této známky postupovali spíše empiricky než exaktně, a že tu tedy zeje mezera, kterou je třeba zaplnit. (Jak k tomu řekl můj o něco starší znalecký kolega Josef Weissenstein: „*Rídili se spíše citem, jakýmsi šestým smyslem, a kdo ho měl - například Mrňák - , ten se nepletl, na rozdíl od těch, kdo ho postrádali.*“)

Výchozí podklady

Jako znalec jsem od počátku považoval za samozřejmé, že k jakémukoli znaleckému výroku (ted mluvíme obecně) je třeba mít k dispozici dostatek vhodného srovnávacího materiálu, tedy především nepochybně pravých známek. V tom jsem měl velkou výhodu, v Pofisu, kde jsem od roku 1984 pracoval, bylo takových materiálů mnoho, další nám byl průběžně předkládán sběrateli, a díky vstřícnému přístupu ředitele Poštovního muzea Pavla Čtvrtníka (s nímž jsem se znal už od mládí, protože jeho sestra byla mou kolegyní – a laskavou učitelkou redaktorské a editorské práce – v Zemědělském nakladatelství, kam jsem nastoupil hned po vysoké škole; seděli jsme spolu v kanceláři a on ji tu občas navštěvoval) jsem mohl zkoumat i v muzejních fondech (šlo zejména o tiskové desky, což jsem později využil ve svých článcích).

K největší čs. raritě, pověstné 50/50, jsem ale srovnávací materiály získal z jiného zdroje. Byla jím sbírka československého exulanta Jaroslava Kracíka z Basileje, který se chybotisku věnoval, jeden exemplář vlastnil, k němu arch známek 50 h Osvobozená republika červená a především zkusmý tisk, otisk původní (ještě „nevyčištěné“ - nedoleptané) přetiskové desky 50 h Doplatit na křídovaném papíru. V 90. letech byly nabídnuty k prodeji v aukci Profil, kde jsem poslední dvě položky vydražil, a pak u mě po léta čekaly, až se naskytne příležitost využít je při znalecké práci. Ta chvíle nastala, když mi byla předložena známka vyobrazená na obálce minulého čísla Filatelie.

Zkusmý otisk přetiskové desky.

Známkové pole a pole přetiskové desky

Dosavadní literatura je v uvádění počtu tiskových desek známky 50 h OR červená nejednotná. Monografie (2. díl, s. 271) uvádí, že byly zhotoveny čtyři, většina současných badatelů se přiklání k názoru, že pouze dvě. Doložené přepážkové archy i provedené rekonstrukce ukazují na to, že pro tisk známek byly použity jen dvě desky (za chvíli se k tomu ještě vrátíme).

Ty byly zhotoveny způsobem popsáním ve 2. dílu Monografie, tedy ze stejné předlohy (sestavě černotisků reprodukováných fotograficky na skleněný negativ, „pomocí něhož byla kresba přenesena na citlivou vrstvu kovové desky; leptáním pak byla zhotovena deska“). Na obou deskách jsou tedy známkové pole umístěna ve stejné poloze a nesou jisté shodné znaky, na obou se na ZP 39 nachází populární „vajčko v pase“ (označované běžně jako desková vada /katalogy/ nebo vada tiskových desek /Monografie/, ve skutečnosti jde o vadu prvního negativu), na obou se původně nacházela na ZP 68 „desková vada“ resp. „vada tiskových desek“ (ve skutečnosti opět vada negativu) „výběžek na vnitřním oblouku pravé číslice 5“ - ta však byla na desce 2 ještě před zahájením tisku retušována a na místě výběžku zbyl malý zářez.

V poslední době na půdě Společnosti sběratelů knihtiskových známek SČF (SSKZ) někteří badatelé zvažují hypotézu, že desek bylo více, konkrétně čtyři, přičemž druhé dvě byly rozřezány pro tisk dopisnic. Pro náš dnešní úkol - zjištění pravosti předloženého exempláře -, nemá zkoumání této hypotézy význam a zmiňuji ji jen pro úplnost.

Přirozeným postupem při zkoumání chybotisku 50/50 by tedy byla identifikace pole a desky původní známky, k čemuž můžeme využít rekonstrukcí s typickými znaky polí, zpracovaných členy SSKZ (mají být postupně zveřejňovány na www.filaso.cz, kde je už nyní možné prohlížet Zpravodaj této společnosti).

PA z TD 2, zoubkovaný stejnou hřebenovou lištou jako chybotisky 50/50 - s vylomeným 7. perforačním otvorem shora ve svislé perforaci mezi 5. a 6. sloupcem.

Druhým krokem bylo zjištění, zda i sama známka pochází z 61. pole, což se potvrdilo – nesla potřebné charakteristické znaky v kresbě (zcela zřetelná je DV „bílá skvrna v trávě pod Kriváněm“, zatímco DV „přerušení středního stínování v sukni“ je téměř skryta pod přetiskem a otiskem razítka) –, přičemž šlo o pole z TD 2.

To odpovídá už dříve zjištěné skutečnosti, že známka číslo 2 seznamu J. Chudoby pochází rovněž z této desky, a to z pole 68, na němž se nachází retuš výběžku na vnitřním oblouku druhé číslice 5.

Srovnávací materiál k ZP a poli přetiskové desky

Nyní bylo třeba najít známky běžných hodnot se stejným přetiskem, pocházející z pole 61, pokud možno i poštovně upotřebené, a zjistit, zda se na nich vedle odlišné podoby levého ramene písmene T vyskytuje i vyštipnutí krčku na levé číslici 5, a pokud ano, kdy tato výrazná vada vznikla a zda a jak se vyvíjela.

Přetiskem 50 (h) Doplátit byly (mimo chybotisk) opatřeny dvě hodnoty vydání Osvobozená republika: 20 a 150 h. Podle data vydání lze soudit, že první byla přetištěna hodnota 150 h (první zjištěné použití 17. 1. 1927), a po ní hodnota 20 h (24. 9. 1927).

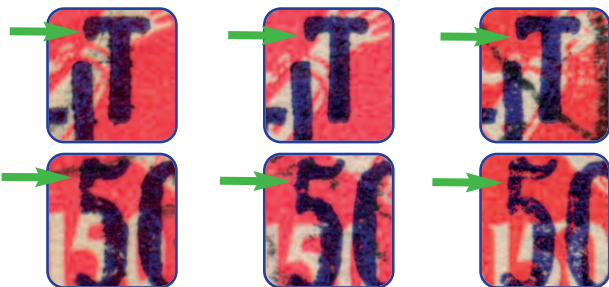
Všechny zkoumané známky ze ZP 61 měly charakteristickou podobu druhého písmene T, vyštipnutí krčku levé číslice 5 však vykazovaly jen některé.

Tři srovnávací upotřebené exempláře hodnoty 50/150 h ze ZP 61 měly krček pětky nepoškozený, podařilo se mi však nalézt neupotřebený blok známek obsahující toto pole, na němž už vada byla obsažena, a to v plně rozvinuté podobě.

Stránka z příručky SSKZ obsahující identifikační znaky jednotlivých známkových polí hodnoty OR 50 h červená.

Dalším krokem by bylo srovnání přetisku s přetiskem ze stejného pole přetiskové desky. V našem případě však můžeme postupovat obráceně.

Předložená známka má totiž přetisk s dvěma výraznými odlišnostmi – dolů prodlouženým zakončením levého ramene druhého písmene T a trojúhelníkovým zářezem na levé straně krčku levé číslice 5. První (odlišné T) jsem našel na poli 61 už zmíněného zkusmého otisku přetiskové desky, krček pětky na něm však byl nepoškozený (to šlo vysvětlit pozdějším vznikem tohoto poškození).

Přetisková deska

Už jsme řekli, že nevíme, zda byla k přetisknutí obou hodnot (20 a 150 h) a chybotiska použita jedna přetisková deska, nebo více (Monografie, 4. díl, s. 322, hovoří jen obecně o deskách bez ohledu na hodnotu: „Vlastní přetisk byl proveden knihtiskem měděnými deskami v tiskárně ČGU v Praze.“ - neuvádí však pramen). Pokud byla měděná, mohla být zhotovena galvanoplasticky; mohlo ale jít i o leptanou desku zinkovou.

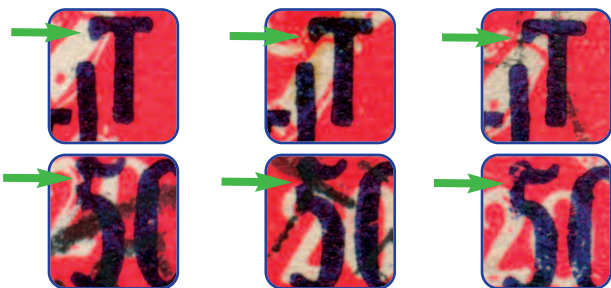
S ohledem na uváděný náklad více než 39.000 archů hodnoty 50/150 h a 27.000 PA hodnoty 50/20 h se zdá nepravděpodobné, že by jakákoli takováto deska snesla 66 tisíc otisků. Na základě dosud zjištěných poznatků nelze vyloučit, že většina nákladu hodnoty 150 h byla přetištěna stejnou deskou, která byla poté buď opravena pochromováním (byla-li měděná), nebo z ní byla odvozena deska nová, nejspíše galvanoplastická. Na obou by byly obsaženy všechny odlišnosti a vady desky předchozí („mateřské“), a dále na jedinou (v průběhu výroby), nebo postupně, vznikly vady nové. Hranicí by mohla být právě desková vada na ZP 61, vyštipnutí krčku číslice 5, která se na hodnotě 150 h buď nevyskytuje, nebo vyskytuje ve zcela rozvinuté podobě. Zda tomu tak bylo by mohlo objasnit další studium, zejména nálež exemplářů s vadou teprve se rozvíjející, i když ani ten by neodpověděl na otázku, zda šlo o desku jedinou, nebo jich bylo více.

Důkazem, že pro každou hodnotu nebyla zhotovena nová přetisková deska (byť vycházející ze stejného negativu), nebo že nová deska byla kopií té původní, jsou právě horní rohové známky obou hodnot, nesoící stejné typické odchylky v podobě přetisku.

Část většího bloku hodnoty 50/150 h, kde na ZP 61 je vyštipnutá první 5 v přetisku.

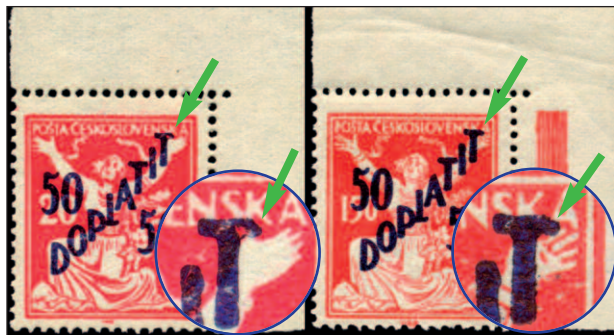
U hodnoty 50/20 h měly všechny zjištěné exempláře ze ZP 61 plně vyvinutou deskovou vadu přetisku (vyštipnutí 5).

Z uvedeného lze dovodit, že na předlohách a samotné přetiskové desce vyštipnutí 5 na počátku obsaženo nebylo a vzniklo jako desková vada až v průběhu přetiskování hodnoty 150 h, nebo v průběhu výroby desky nové (pokud k ní došlo - viz další odstavec). Na části jejího nákladu (odhaduji, že převážné) se tedy tato DV nevyskytuje, na části ano.

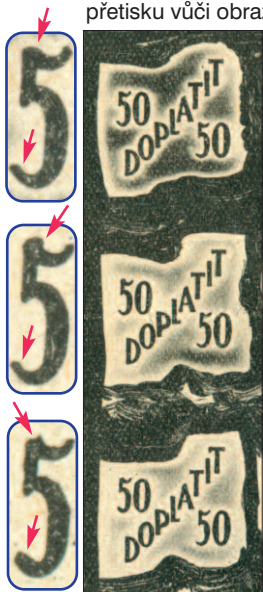
O další přetiskované hodnotě - 20 h - předpokládám, že uvedenou DV obsahuje v celém svém nákladu. Vycházím přitom z předpokladu, že obě hodnoty byly přetisknuty stejnou deskou, popř. že jiná deska byla v průběhu přetiskování zhotovena na základě desky první (tedy ne pomocí původního negativu), a byla na ni tedy přenesena i tato desková vada.

Až do nálezu bloku hodnoty 50/150 h bylo možno předpokládat, že chybotisk 50/50 vznikl až v rámci přetiskování hodnoty 20 h; nyní musíme možnost doby jeho vzniku rozšířit i na závěr přetiskování hodnoty 150 h (i když vzhledem k okolnostem distribuce a použití se zdá pravděpodobnější, že k tomu došlo v rámci přetiskování 20 h). Pro naše zkoumání pravosti přetisku má ale tento údaj jen nepatrný, ne-li žádný význam a uvádím ho jen na okraj a pro úplnost pohledu.

Pro naše zkoumání pravosti přetisku má počet použitých desek a rozvoj jejich/ích drobných deskových vad jistý význam, protože díky tomu bychom se mohli pokusit zjistit, v jaké části nákladu jedné či druhé hodnoty chybotisk vznikl a pomocí rozvíjejících se drobných deskových vad na různých polích najít archy bezprostředně předcházející nebo následující, a z jejich přetisků rekonstruovat předpokládanou podobu jeho dosud neznámých exemplářů. Jde samozřejmě jen o teoretickou úvahu, na jejímž základě by se však některý badatel mohl o takovou rekonstrukci pokusit. K tomu by samozřejmě potřeboval dokonalé skeny dosud známých chybotisků, toho však není vyloučené dosáhnout. Kdyby například na stránce filaso.cz nebo na Exponetu takovou rekonstrukci založil, je pravděpodobné, že by mu majitelé chybotisků jejich vyobrazení byli ochotni poskytnout.

Jako základ takové práce a na pomoc dalším badatelům na konci článku vyobrazujeme zkusmý otisk přetiskové desky. Pověšněte si na ní, že jednotlivá přetisková pole nejsou namontována ve stejné výšce a liší se i jejich postavení vodorovně (jednotlivé černotisky byly do pomocné sestavy zjevně vylepeny nepřesně), což má význam při posuzování postavení přetisku vůči obrazu známky.

Pokud ji budete studovat (vážným zájemcům rád umožním prohlídku originálu), povšimněte si typických odlišností ve tvaru některých písmen a číslic – například náliček vpravo nahoře na písmeni I (vyskytuje se na ZP 1 – 50, s výjimkou ZP 8, to má naopak v tomto místě zářez), výběžek vlevo nahoře na L (skoro všechna ZP v dolní polovině archu), „náliček“ ve vnitřním oblouku druhé číslice 5 (na většině polí), různé podoby „nasazení“ praporku první 5 na krček a další. Tato pestrost už na zkusmém otisku přetiskové desky naznačuje, že pomocná sestava byla zhotovena na základě více předloh.

Pole 41, 51 a 61 přetiskové desky s odlišnou podobou levého horního „rohu“ první číslice 5 a konce oblouku.

Barva a provedení přetisku

Nyní se na přetisk zkoumané známky podíváme podrobněji. Ve velkém zvětšení vidíme, že jeho tmavě modrá (Monografie uvádí tmavě fialová) barva odpovídá barvě přetisků, jak ji známe z již dříve předložených chybotisků a rovněž barvě známek běžných, hodnot. Důležitá je podoba jejího povrchu, který není plochý, ale strukturovaný.

V dolní části písmene I je nedotisk - vynechané místo. Jde o obvyklou výrobní vadu - různé výrazné nedotisky v různých místech přetisku nacházíme na hodnotách 50/20 a 50/150 h často (jak je vidět i na vyobrazeních srovnávacích exemplářů v předchozích kapitolkách).

Razítko

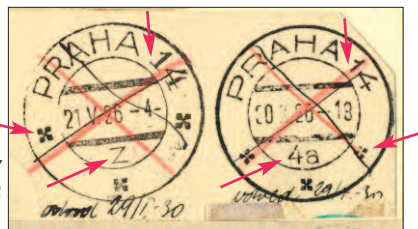
O poštovním použití chybotisků se v literatuře uvádí, že k němu došlo na PÚ Praha 14 a dosud známé exempláře mají tedy otisk jeho razítka. Já jsem při přípravě tohoto článku zjistil, že nešlo o otisk razítka jediného, což by mohlo být důsledkem skutečnosti, že známka byla používána na více přepážkách této pošty, nebo na téže přepážce bylo používáno více razítek.

Používání minimálně dvou různých razítek snadno ověříte prohlídkou obrázků doložených exemplářů v článku (a seznamu) J. Chudoby ve F 8/2013 a v článcích následujících (F 9, 10 a 11/2013). Znáмка č. 7 v seznamu má razítko s rozlišovacím znakem 4a, známka č. 16, vyobrazená v článku P. Lazara (F11/2013), má razítko s rozlišovacím znakem „z“. Obě razítka se od sebe výrazně liší, a to podobou písmen i číslic (např. „4a“ má číslo 14 bezpatkové, „z“ s patkami), různé vysoko jsou postaveny hvězdičky.

Rozdíl je i v uspořádání data – některé známky mají před číslicí označující den pomlčku (např. známka č. 4), jiné ji mají za číslicí (známka č. 5).

Naštěstí máme k dispozici kartotéku otisků přidělených (vydaných) a zpět odvedených poštovních razítek (denních a některých pamětních) vedenou tehdejší hospodářskou ústřednou poštu, která je nyní součástí fondů Poštovního muzea (v naskenované podobě ji ve spolupráci s muzeem bude postupně zveřejňovat web filaso.cz). Pokud jde o poštu Praha 14, razítka používaná v předmětném období jsou otištěna na listu, který vyobrazujeme na následující straně.

Detail z karty vyobrazené na další straně.

žádného respektovaného znalce, protože jinak by se na její zadní straně nacházela jeho značka (pokud by ji uznal za pravou), nebo razítko *Padělaný přetisk*.

Že nejde o pouhý obtisk poznámky provedené pod známkou před jejím nalepením, dovozují z toho, že písmena mají výraznou fuláž, což je důkaz, že barva byla na známku přenesena přitlačením razítka.

Hlavoлам před koncem

Na konec bádání jsem si nechal detail, kterého si jinak velmi pečliví autoři odpovědí na hádanku kupodivu nepovšimli. Jde o postavení obrazu známky vůči jejímu zoubkování, konkrétně o šíři mezery pod monogramem VHB nad dolní řadou perforace. U zkoumaného exempláře není v podstatě žádná, písmena se dotýkají perforačních otvorů. To by nebylo nic zvláštního, kdyby u známky ze stejné řady, tedy ze ZP 68/2, tomu nebylo jinak – ta má pod monogramem jasně viditelnou mezeru.

ZP 61/2

ZP 68/2

Vysvětlením by mohlo být, že známky v TD 2 nebyly namontovány ve stejné rovině a pole 61 bylo o něco nižší. Přeměřením na původním archu se ukázalo, že tomu tak není.

Znamená to snad, že chybotisky vznikly ve více než jenom archu, nebo byly přetiskovány i archy svíse roztržené? Odpověď je prostší a naleznete ji na vyobrazení PA hodnoty 50 h OR červená na straně 6, z nějž pro větší názornost přinášíme detail. Jde o to, že i když jsou známky v sedmé řadě PA z TD 2 namontovány ve stejné výšce a perforační hřebenová lišta je ve své horní části rovná, přesto díky jejímu mírně šikmému postavení vůči obrazu známek probíhá pod ZP 61 blíže k monogramu, než pod ZP 68 (obrázek dole).

Výsledek zkoumání

A blížíme se ke konci dnešního pojednání. Popsanými postupy jsem dospěl k závěru, že přetisk zkoumané známky je **pravý** (a ona sama samozřejmě také), použita byla na poště Praha 14 v době odpovídající i jiným dosud známým exemplářům chybotisky, a vzhledem k výrazně odlišné podobě druhého písmene T jde o exemplář lišící se od všech ostatních, doložených i dosud neznámých. To z něj činí zajímavost a vzácnost vyššího stupně i v tak malinké množině, kterou necelá dvacítká

dosud známých kusů chybotisky je. Na okraj poznamenávám, že nově doložený exemplář má v seznamu dosud známých kusů pořadové číslo 17 a bude nabídnut v podzimní aukci Profil.

Závěrem

Dávná zkušenost říká, že nikdo neví - a nemůže vědět - všechno. I v našem oboru samozřejmě vycházíme ze zkušeností a poznatků našich předchůdců, které bychom měli kriticky přezkoumat, sumu vědomostí doplnit svými zjištěními a předat ji svým nástupcům a následovníkům. Obrazně řečeno - jako badatelé stojíme na ramenou badatelů předchozích, a lze si jen přát, aby se na naše ramena mohli postavit badatelé budoucí.

Když jsem před více než třiceti lety začínal jako znalec, nebyla u nás spolupráce mezi filatelistickými znalci běžná. Z minulosti přetrvávala rivalita a řevnivost, Komise znalců (později expertů) Svazu filatelistů se chovala spíše jako cechovní sdružení, její členové do ní jen neradi někoho nového pouštěli, a i mezi sebou zárlivě střežili své poznatky. Jsem rád, že se to v posledních dvanácti letech změnilo, zájemci o znaleckou práci nejsou odrazováni, ale naopak Komisi znalců SČF vyhledávají a k její činnosti přitahování. Díky tomu jejich počet výrazně narostl, a co považují za nejdůležitější, aktivně spolupracují. Důkazem je i tento článek, při jehož tvorbě jsem konzultoval s řadou kolegů (z Komise znalců i ze Společnosti sběratelů knižtiskových známek SČF) - bez jejich pomoci by vznikl mnohem déle. Všestrannou pomoc mi poskytli (uvádím v abecedním pořadí a bez titulů): Josef Chudoba, Václav Káňa, Vladimír Malovik, Aleš Náprstek, Zdeněk Rákosník a Josef Weissenstein. Poděkovat chci i své mamince, Heleně Benešové, za pomoc při vyhledání některých pramenů a dalších podkladů. Zvláštní poděkování patří řediteli a pracovníkům Poštovního muzea v Praze, díky nimž jsem v jeho fondech mohl prostudovat dochované archy známek 50 h OR červená z obou tiskových desek.

A to je k dnešnímu tématu skoro všechno. Zbývá už jen vrátit se k dopisům a odpovědím, které jsme od vás dostali. Povzbudivě je, že i když šlo o *hádku*, žádný z pisatelů *nehádal*, všichni své závěry zdůvodnili. Za nejzdařilejší považují rozbor Jaroslava **Borůvky** z Jaroměře, který ke správné odpovědi dospěl výstižnou logickou úvahou.

Povzbudivá je ale i sama skutečnost, že tak vzácná známka byla nalezena mnoho desítek let po svém vydání, i když ji po celou tu dobu hledaly generace sběratelů. Od jejího majitele totiž vím, že jejím objevitelem byl studijní sběratel našich knižtiskových vydání, který ji našel v průběhu prohlížení tisíců a tisíců kusů haléřových balíčkových známek. To je přece skvělá zpráva a inspirace pro každého, kdo má chuť a nadšení pustit se do podobné práce. Co když další rarita čeká právě na vás? ■

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

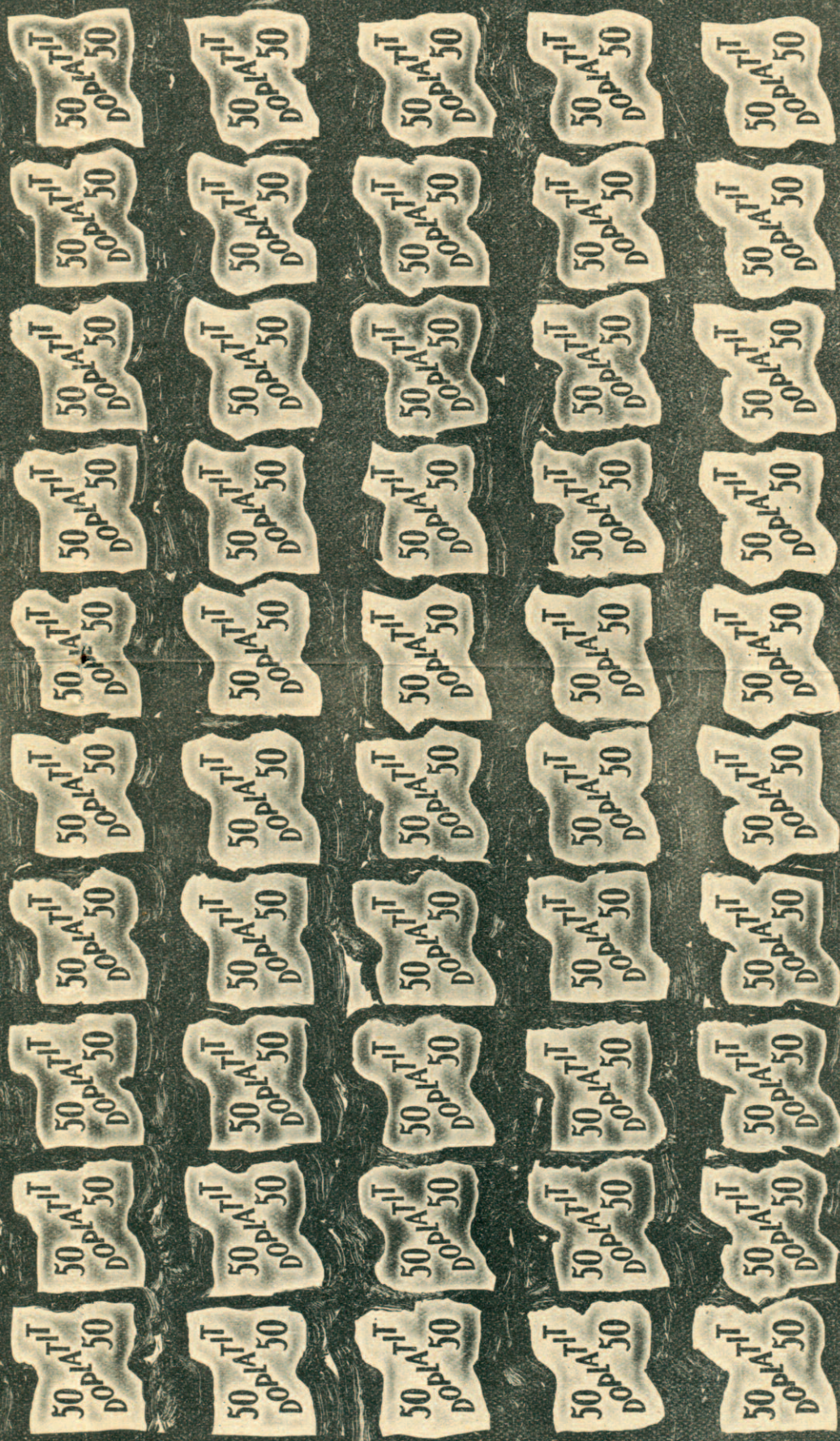
50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

50^{pl}A^TI^T
D

Zkusný otisk nehotové (neproleptané) přetiskové desky 50 h Doplait 1927.

2474